

Јелена Р. Јовановић Симић*
Универзитет у Београду**
Филолошки факултет
Катедра за српски језик

УДК
811.163.41'373.45
ДОИ
<https://doi.org/10.18485/analiff.2016.28.1.10>

ИНСТРУКТИВНИ 'НАЧИН ИЗЛАГАЊА' У ПРИМЕЊЕНИМ ТЕХНИЧКИМ СТРУКАМА

Под инструктивним 'начином излагања' аутор рада¹ подразумева варијацију израза од описа до прескрипције. Варијанте се међусобно не разликују стриктно него се преклапају и укрштају дајући 'инструкцијама' изглед смешаног или комбинованог стила. Местимично је примећена једна додатна појава која инструктивни 'начин излагања' чини врло интересантним за проучавање: то је могућност алтернативне примене двеју или више стилских и структурних варијаната у опису једног и истог садржаја. Једна од варијаната у том случају се може сматрати примарним, а остале секундарним итд. 'врстама излагања', одн. 'жанровима'.

Кључне речи: наука; техника; дескрипција; прескрипција; начин излагања – инструктивни, технички; жанр.

1. Претходне напомене

1. Простор истраживачких подухвата науке поклапа се са појмом 'свет' у његовој целокупности. „Нема ниједне појаве у свету која не би могла бити предметом науке, тј. систематског упознавања, испитивања и објашњавања у циљу њеног практичног искоришћавања“

* jelenajo@bitsyu.net

** Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамичка сѝрукѝура савременої срѝскої језика*, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

1 Овај рад има за подлогу реферат прочитан на Осамнаестом конгресу Савеза славистичких друштава Србије (*Савремено изучавање срѝскої језика и књижевности и словенских језика као маѝерњих, инословенских и сѝраних*), 30. августа 2014. године.

(Е. Просв 1959: II, 138). Нисмо у прилици да се подробније бавимо идентификацијом примењених и техничких струка, него ћемо то учинити само провизорно. При руци нам је један попис научних дисциплина, па га наводимо ниже. Реч је углавном о класичној подели на друштвене и природне науке:

Друштвене науке: андрагогија, антропологија, археологија, библиотекарство, војне науке, географија, демографија, дефектологија, економија, историја, лингвистика, криминологија, методологија, музикологија, педагогија, политичке науке, право, психологија, социологија, филозофија.

Природне науке: астрономија, биологија, наука о Земљи, физика, физичка хемија и хемија.

Посебне науке: математика и логика

([HTTP: // SR.Wikipedija.org/SR/Nauka](http://sr.wikipedia.org/SR/Nauka) (Podela nauka))

2. Техника је сместива у подручје природних наука, као њихова ‘примењена’ дисциплина. По меродавном мишљењу М. Марковића: „Техника је целокупност свих знања, материјалних средстава и практичних поступака који су најадекватнији за постизање неког датог циља. То је битан моменат сваког људског практичног односа према свету. Уколико човек више издваја себе из природе, утолико његов однос према природи постаје рационалнији, утолико расте релативни значај техничког момента. Човек чија би целокупна пракса постала техничка, из којег би ишчезла свака спонтаност, непосредност, непрорачуната чулност – био би неприродни човек“ (Марковић ?). Постоје ‘технике’ истраживања и примене истраживачких резултата и у друштвеним и у природним наукама, као и ‘технике’, одн. операције у свим људским практичним и духовним активностима. Ми се ограничавамо на класични појам ‘технике’ који се односи на „многострану делатност засновану на примени физике, хемије, математике и сродних наука, уз употребу машина и алата, којој је сврха коришћење природних извора енергије и материјала за усавршавање производње и животних услова уопште“ (РМС 1976: s. v.).

2. Тема нашег рада јесу ‘инструктивни’ текстови, тј. они који садрже између осталог опис материјала, средстава и радних операција у производњи материјалних добара итд., или опис техничких производа и упутства за њихову употребу или сл. У разматрање ћемо узети

две врсте таквих текстова: једну од њих чине текстови 'примењене науке' техничких струка, а други упутства за употребу апарата и других техничких производа у свакодневном животу.

2. Грађа

2.1. Примењена наука

1. Рад овог обима у свој оквир може примити само минимум грађе и њених објашњења. Зато се ограничавамо на један пример, а то ће бити књига о 'зградарству', како се по мишљењу аутора данас зове негдашња 'високоградња' (Поповић 2007). У књизи преовлађују дескриптивно-експликативни пасажии са мноштвом цртежа, скица и других сликовних прилога. Само местимично се примећује тежња ка прескриптивном изразу блажег тоналитета. Али описни делови често заправо садрже и имплицитну подстицајну ноту, јер у позадини излагања 'како се чини', стоји у тим приликама и инструкција 'како треба чинити'.

2.1. Узимамо најпре исечак са основним обавештењима о градњи зграда, њиховим врстама и основним особинама. Нпр. (7):

Градњом зграде имамо за циљ да њеним волуменом одвојимо – оградимо одговарајући простор, ради задовољења одређене намене – функције – зграде. При томе штитимо од спољних утицаја њен унутрашњи простор, чиме постижемо жељене циљеве ФУНКЦИОНАЛНОГ, КОНСТРУКЦИОНОГ, ЕСТЕТСКОГ и УРБАНОГ значаја.

Многобројне различитости које се појављују код зграда намећу, ради њиховог лакшег сагледавања, класификације које се врше на основу одређених карактеристика.

Једна од тих класификација је подела на: ПРИЗЕМНЕ ЗГРАДЕ (хале) и ВИШЕСПРАТНЕ (високе) ЗГРАДЕ, међу које, по конструкцији, можемо сврстати и индивидуалне куће.

(1) Дефиниторни стилски обрти и термилошка лексика довољан су показатељ ауторове тежње да изгради научни текст.

(2) У првом пасусу првим лицем множине презента аутор успоставља привидну узајамност са читаоцем текста, чиме се хладан научни исказ примиче фамилијарном. Зграда се не дефинише статичким начином, изношењем њених особина, већ динамичким: инсистирањем на градњи и њеној сврси.

(4) Вратимо ли се наведеном исечку са намером да конкретније утврдимо време ‘дешавања’, одн. значење глаголских облика, пашће нам у очи сличност, али и разлика међу њима.

(4.1) Обрт ‘имамо за циљ’ више личи на ауторову уводну опаску него на опис ‘зграде’, и више је усмерено на појачање тона излагања него на разлагање о предмету. Ако се питамо када то ‘имамо за циљ’, одговор је: кад се планира и изводи градња. У првом плану је временски неограничено (свевременско) важење (апсолутивног) презента, а у другом: понављање у реализацији његовог садржаја.

(4.2) Презенти ‘одвојимо’ и ‘оградимо’, најпре, стварни су ‘контекстни синоними’, тј. алтернативни називи истог поступка; и друго, у првом плану њиховог значења није реализација садржаја, већ опис ‘циља’. Остварење садржаја само је потенцијална могућност. Постављени ‘циљ’ се по интенцији израза ипак сваки пут реализује, па модално значење облика остаје на површини – а у дубљим семантичким слојевима подразумева се и овде реализованост, тј. индикативност фомри којима се на то упућује.

(5) Исказ „Многобројне различитости које се појављују код зграда намећу... класификације које се врше...” – такође садржи апсолутивни презент, којим је динамизиран опис, али поред тога овде примећујемо речцу ‘се’ и безлични тон који она уноси у излагање. И то је једна од врло упадљивих карактеристика научног дискурса: одсуство упута на носиоца радње глагола у предикату, тј. имперсоналност исказа. Но и овде се примећује слојевитост значења, само другог типа, јер у позадини исказа стоји мисао на плурализам носилаца, одн. овде сачиноца класификације (‘које се врше’ = ‘кад их ко врши’).

2.2. Одабрали смо за даљу анализу исечак о ‘зглобу’, једном од састојака зграде са суптилнијим конструктивним својствима (стр. 39):

ДЕФИНИЦИЈА

Зглоб је конструкциони спој два елемента, који омогућује делимично обртање – померање суседних делова конструкције.

ФУНКЦИЈА

Зглоб се поставља (пројектује) тамо где је потребно обезбедити, омогућити артикулацију – односно одговарајуће деформације – које настају услед спољних утицаја: неравномерног слегања и оптерећења, темпе-

ратурних промена; конструкционо и економски је то повољно решење. Остварује се редукцијом пресека носача, уметањем компоненти које омогућују ту артикулацију и др.

(1) Поднаслови и сажетост излагања откривају ауторову жељу да у изразу буде егзактан¹.

(2) Дефиниција је – иако се односи на сразмерно покретљив елемент – ипак статичнија него претходно анализирана. Садржи само једну глаголску реч у облику презента 'омогућује', али неизразитог значења. Динамизам долази од две глаголске именице 'обртање - померање', које су схваћене као блискозначне, и које, подржавајући једна другу, појачавају израз истичући моменат на који заједнички упућују, а то је динамички подстицај. Временска неограниченост упућује на важење исказа и постпрезентској перспективи, дакле проспективној. Ова последња у себи крије прескриптивни смисао, којем се у оваквим односима мора заправо признати битна улога.

(3) Под 'функцијом' аутор очито схвата сврху уградње 'зглоба'. Увећан број глаголских речи које упућују на поступке градње и на понашање конструкције – карактерише пасаж пре као приповедање него као опис.

(4) Носећи облици 'поставља (пројектује) се', 'остварује се' имперсонални су, са истим ефектом као горе. И овде се свевременост може, и мора тумачити и као проспективност, испод које се крије прескриптивни смисао.

2.3. Излагање о 'конструкцији' претежно има карактер објашњења, дакле експликативног је карактера (стр. 42), али ни ту не изостају сасвим елементи са скривеним прескриптивним смислом:

Решење КОНСТРУКЦИЈЕ мора бити логично и једноставно, пропорционално, складно и витких линија, безбедно, без гломазности, предимензионисаности, нестабилности, несигурности и без nelaгодних визуелних утисака.

Досадашња искуства указују на чињницу, да се за конструкцију једног објекта може дати више различитих, подједнако задовољавајућих ре-

¹ Неадекватан избор лексики и неспретно уобличење израза често омета разумевање. Овде је по свему судећи реч о конструктивним решењима која ублажују или елиминишу деформишући ефекат слегања, бочног притиска или сл. на конструкцију зграде.

шења. Разлике настају од објективних и субјективних чинилаца, многобројних... фактора пројектовања, њиховог уочавања, њихових корелација.

Сагледавањем тих набројаних компонената, предуслова и утицаја, пројектант доноси ОДЛУКУ о избору КОНСТРУКЦИЈЕ, и на основу ње приступа ПРОЈЕКТОВАЊУ, примењујући оно за шта се одлучио. При томе зграду треба посматрати као конструктивну целину, што важи за сваки део објекта.

Конструкција зграде се решава склоповима елемената, који ће се, углавном, понављати на истим размацима, на истим распонима, чиме се постиже РИТАМ, што је врло значајан економски, естетски и извођачки услов. Зато је неопходно да пројектант усвоји мрежу - РАСТЕР – који дефинише РАСПОНЕ и РАЗМАКЕ конструкционих елемената, пошто је растер њихов координатни систем осовина, треба га уклопити у модуларни систем који је усвојен у нас.

(1) Почетак чине постулативни захтеви упућени практично пројектанту, и у другом плану извођачу радова. Тај карактер долази од јединог глаголског израза ‘мора бити’ у иначе именичко-придевској мрежи конструкције. Према томе, описани садржај у крајњој линији се приказује као агрегат детаља који не постоје по себи већ су установљиви извесним активностима потенцијалних носилаца активности која се у позадини подразумева. Модалност глаголских облика је наравно у првом плану, а у другом се осећа (потенцијална) реализованост њиховог садржаја.

(2) У две реченице следећег параграфа заступљена су два апсolutивна презента: ‘указују’ и ‘настају’ и израз ‘може дати’. Глаголи имају констативни смисао јер се помоћу њих утврђују нека општа својства предмета, док израз ‘може дати’ уноси извесну арбитрарност у излагање.

(3) Трећи параграф по реду претежно је наративан по суштини јер излаже начин деловања пројектанта. Међутим, како се мисли на понашање сваког пројектанта који се нађе у позицији на коју се мисли, тако се приповедни стил укршта и прелива са научном експликацијом и њеним опште временским важењем.

(4) Карактеристичан је начин излагања у последњем пасусу, посебно у првом исказу. Најпре, имперсоналност обележена рефлексивом ‘се’ обезличава израз и чини га одбојно неприступачним. Друго, импостација футура ‘(који) ће се... понављати’ донекле оживљава ритам јер

уноси временску динамику. Потоњи исказ има модални и обвезативни смисао, дакле у основи прескриптиван, а овај је означен изразима 'неопходно је' и 'треба уклопити'. Ипак преовлађује описна нота јер највећи број лексема упућује на факта и њихова својства.

2.4. Друкчији је карактер следећег исечка текста (стр. 68):

ГЛАТКА ПЛОЧА

- а. Ослоњена у једном правцу на зидове
- б. Ослоњена у једном правцу на греде – подвлаке...
- в. Код већег оптерећења или распона, код ослонаца, плоча се ојачава вертикалном вутом. Ослонац поставити по дужем правцу...

(1) Лишене предикативности, прве две исказне форме демонстрирају пуну статичност описа, и поред партиципа 'ослоњена' (код њега је у првом плану резултат, а догађај или поступак су у позадини смисла).

(2) Обрт 'плоча се ојачава' по већ утврђеном начелу искључује носиоца деловања и обезличава израз.

(3) Потоњи исказ са инфинитивом као централним елементом представља даљи ступањ обезличавања и стилског 'хлађења' израза, али са прескриптивним пратећим смислом.

2.5. У следећим примерима осећа се јачи призив прескриптивности и сличних нијанси смисла:

ЗИ ПОДОВА²

Подови треба нарочито да штите од ударног звука (топот ходања, ударање по поду), тај звук треба пригушити. То се постиже израдом ПЛИВАЉУБЕГ ПОДА.

ПРИНЦИПИ ЗИ ПОДОВА И МАТЕРИЈАЛИ

1. Треба издвојити подну конструкцију од таванице (МК) и спречити њен контакт са другим крутим деловима зграде – зидовима, стубовима и сл.
2. Меко одвајање – 'пливање' – извршити слојем акустичког изолатора постављеног испод подне конструкције, и бочно по целом обиму. Водити рачуна о неповољном стишњавању изолатора, који зато не сме бити много мек: експандирана плута, стаклена вуна.
3. За ЗИ је значајан хабајући слој подне конструкције, најповољнији је

2 'ЗИ' = звучна изолација.

онај који директно сам упија звук: теписи, линолеуми, ПВЦ плоче, гума и пенагума.

(1) У почетном исказу првог пасуса глагол 'требати' имперсоналним значењем искључује не само носиоца активности већ и адресата евентуалне прескрипције, па уместо прескрипције са обвезативним смислом имамо заправо опште проспективно значење. У наставку је експликативни исказ који ближе разјашњава смисао проспективности.

(2) Следи у другом делу навода исказна форма са глаголом 'треба' и већ претходно утврђеним смислом.

(3) Следе две исказне форме са инфинитивом и још истакнутијим одсуством упута на носиоца делања него горе.

(4) Потоња исказна форма има опет статус објашњења претходних.

2.6. Судаћи по анализираној грађи, примењена наука претежно почива на дескрипцији која каткада инклинира динамици нарације, као мањим делом и експликације. Делом површинским, а делом позадинским моментима текст ипак смера ка прескрипцији разних ступњева интензитета. Друго што смо уочили, јесте варијација израза од персоналног, чак и тежећи ка фамилијарном, до имперсоналног и потпуно лишеног дистинкцијских могућности на тој линији исказа са инфинитивом. Тежња имперсоналном изразу важан је моменат научног стила, а палета временско-модалних нијанси сведочи о инструкторном 'начину излагања' – са лепезом покатегорија које смо управо утврдили.

3. Стил 'примењене' техничке науке – како показује преглед грађе – врло је специфичан. Пре свега општим значењем глаголских облика дескрипција као да у први план истиче предметност и квалитете предмета. Даље, често је имперсоналним облицима ослабљено упућивање на носиоце активности, али тиме је само отворена перспектива на плуралног носиоца, тј. у овом случају на неодређеног извођача радова. Дакле, испод једноставних облика крију се слојевита значења и варијативни смислови. У позадини дескриптивних форми осећа се, уз то, скоро увек прескриптивна нијанса смисла, што значи да се иза описа заправо подразумева препорука о начину и битним условима градње. Инструкција – како видимо – варира у низу нијанси између дескриптивно-експликативног до прескриптивног израза.

2.2. Стил техничких упутстава

1. При руци су нам 'Кориснички приручник' и 'Приручник са упутствима за безбедно и удобно коришћење', оба приложени уз преносни рачунар марке TOSHIBA ('Сателит серија'). Размотрићемо најважније пасаже из једне и друге књижице.

2. 'Кориснички приручник' доста јасно разликује дескриптивне пасаже, на једној страни, и прескриптивне на другој.

2.1. Узећемо у разматрање најпре 'сигурносна упутства', тј. упозорења о опасностима која очекују корисника рачунара у руковању њиме:

Сигурносна упутства

Поступајте у складу са следећим безбедносним смерницама како бисте заштитили свој рачунар.

Када користите рачунар

Не радите на свом преносном рачунару дужи временски период уколико се њихова основа налази директно на Вашем телу. При дужем раду основа рачунара може да се угреје. Уколико дозволите дужи контакт основе рачунара са кожом, може доћи до нелагоде, па чак и до ожеговања.

- Не покушавајте да сами поправљате рачунар.

Увек пажљиво поступајте у складу с упутствима за инсталацију.

- Не носите батерију у џепу, нити у другом предмету за ношење у којем се налазе метални објекти (попут кључева аутомобила) који могу изазвати кратак спој полова батерије. Струја великог интензитета која том приликом настаје може произвести изузетно високе температуре и проузроковати опекотине.

- Пазите да се на каблу адаптера наизменичне струје не налазе никакви предмети и да кабл тако поставите да се нико о њега не може саплести нити га нагазити.

- Када адаптер наизменичне струје користите за напајање рачунара или пуњење батерије, поставите га на проветравано место, попут радне површине стола или пода. Не покривајте адаптер наизменичне струје папирима нити другим предметима који могу да ограниче хлађење; такође не користите адаптер наизменичне струје док се он налази у торби за ношење.

- Користите искључиво оне адаптере наизменичне струје и батерије који су одобрени за коришћење са овим рачунаром. Употребом других типова адаптера и батерија и адаптера наизменичне струје ризикујете настанак пожара и експлозије.
- Пре него што рачунар прикључите на извор напајања, проверите да ли називни напон адаптера наизменичне струје одговара напону који даје извор напајања: 115 V / 60 Hz у већини севеноамеричких и јужноамеричких земаља и у неким далекоисточним земљама попут Тајвана. 100 V / 50 Hz у источном Јапану и 100 V / 60 Hz у западном Јапану, 230 V / 50 Hz у већем делу Европе, на Блиском истоку и на Далеком истоку.
- Уколико адаптер наизменичне струје прикључујете на продужни кабл, постарајте се да укупна јачина струје потребна за напајање уређаја прикључених на продужни кабл не пређе његову максималну јачину струје.
- Да бисте рачунар оставили без напајања, искључите га, одвојите батерију и искључите адаптер наизменичне струје из електричне утичнице.
- Да бисте избегли могућу опасност од струјног удара, не прикључујте и не одвајајте каблове и не обављајте одржавање или преко конфигурацију овог уређаја током олује са грмљавином.
- Када рачунар припремате за рад, поставите га на равну површину.

а) Најупадљивији моменат јесте преовлађујућа императивна форма глагола у свим одредбама цитираног инструктивног агрегата. Остали облици групишу се око императива као пратеће форме.

а1) Упутства за руковање формулисана су потврдним обликом императива: 'поступајте (складу са...)', '(Увек пажљиво) поступајте', 'Користите (искључиво...)' итд.

а2) Одрични облик са својим прохибитивним значењем увек упућује на забрану, или бар упозорење на опасност: 'Не радите (на свом преносном рачунару дужи временски период)', 'Не покушавајте (да сами поправљате рачунар)', 'Не носите (батерију у цепу)' и сл.

б) Већ смо се сусрели са конструкцијом сличног типа као што је: 'Не покушавајте да сами поправљате рачунар', и рекли смо да је реченица са 'да', мање схватљива као модални глаголски садржај, а више као опис самог 'поправљања' – овде наравно као предмета за-

бране. Овде додајемо да у односу на уводни део – реченица са 'да' у крајњој линији заправо имају експликативну улогу. Но ако их посматрамо са прагматичког гледишта, такве су и неке дуге зависне клаузе, нпр. начинско-финална 'како бисте заштитили свој рачунар' (у односу на управну 'Поступајте у складу са следећим безбедносним смерницама'), финална на своју управну ('Да бисте рачунар оставили без напајања, искључите га, одвојите батерију и искључите адаптер ...'; 'Да бисте избегли могућу опасност од струјног удара, не прикључујте и не одвајајте каблове...'), временска на своју (Када рачунар припремате за рад, поставите га на равну површину) итд.

в) Условна реченица нема експликативни, већ пре рестриктивни смисао, у овом случају смисао ублажења императивног тона: 'Не радите на свом преносном рачунару дужи временски период уколико се њихова основа налази директно на Вашем телу'.

г) Релативна клауза делује као експонент дескрипције, уносећи у излагање више детаља и чинећи опис подробнијим ('Не покривајте адаптер наизменичне струје папирима нити другим предметима који могу да ограниче хлађење'; 'Користите искључиво оне адаптере наизменичне струје и батерије који су одобрени за коришћење са овим рачунаром').

д) Додатни детаљи често су садржани у суседним исказним формама, те ове служе као експликатори или сл.: 'Не радите на свом преносном рачунару дужи временски период уколико се њихова основа налази директно на Вашем телу. При дужем раду основа рачунара може да се угреје'.

2.2. Постоје у 'Корисничком приручнику' и пасажии претежно описног и експликативног садржаја са слабијом или неосетном нотом прескриптивности:

Одлагање батерија и/или акумулатора на отпад

Знак са прецртаном кантом за смеће на точковима означава да се батерије и/или акумулатори морају прикупљати и одлагати на отпад одвојено од отпада домаћинства. Уколико батерија или акумулатор садржи више од назначених вредности за олово (Pb), живу (Hg) и/или кадмијум (Cd) у оквиру Директиве о батеријама (2006/ЕС), тада ће прецртани хемијски симболи за олово (Pb), живу (Hg) и кадмијум (Cd) бити приказани испод прецртане канте за смеће на точковима.

Овај симбол можда неће бити приказан у зависности од државе или региона у којем сје та кућили

а) Опис канте за смеће као ознаке за поступак одстрањења отпада (и цртеж који симболички представља исти детаљ) укључен је у шире објашњење о том поступку. Експликативни начин илагања је доминантан, а остали имају помоћни карактер и уклапају се у ту експликативну основицу.

б) Прескрипцијска нота замењена је обвезативом, а императив обртом ‘морају се прикупљати’. Имперсонална форма са ‘се’ обележава обезличеност прескрипције, а ‘морати’ томе додаје модални, индиректно прескриптивни смисао.

в) Објашњење о описаном симболу делује као упозорење о начину представљања важног обавештења о одстрањењу хемијски активних материја. Али свеукупно посматрано, наведени део текста скоро је лишен једног битног састојка инструкивног начина излагања, а то је прескриптивна нота.

2.3. Сличан је, али унеколико и различит следећи исечак текста који анализирамо:

Увод

Честитамо вам на куповини рачунара TOSHIBA. Овај моћни, лагани преносни рачунар осмишљен је тако да Вам пружи вишегодишњи поуздани рад на рачунару високих перформанси.

У овом приручнику описан је начин на који треба да подесите и почнете да користите свој TOSHIBA рачунар. У њему су такође дате детаљне информације о конфигурисању Вашег рачунара, основама руковања и одржавања, коришћењу опционих уређаја и отклањању проблема.

Уколико сте неискусни корисник рачунара или до сада нисте користили преносне рачунаре, најпре прочитајте Увод и Велики обилазак како бисте се упознали са функцијама, компонентама и додатним уређајима Вашег рачунара. Затим прочитајте Први кораци како бисте добили детаљно поступно упутство за подешавање рачунара.

САВЕТ: Ако су Вам потребне додатне информације, погледајте електронско упутство које је фабрички инсталирано на Вашем рачунару. Претрагом можете на њему на врло једноставан начин наћи све ставке које Вас интересују. Електронски приручник је знатно опсежнији од штампаног приручника. Да бисте покренули електронски приручник, двапут кликните на иконицу ‘TOSHIBA User’s Manual’ на Вашој радној површини.

а) Почетак наведеног дела текста карактеристичан је за начин употребе језика у рекламне сврхе, а по типу није информативног нити прескриптивног већ тзв. 'перформативног' карактера: 'Честитамо...' Презент се односи на време у којем тече комуникација, дакле локализованог је и индикативног значења. Честитање је, даље, исто што и изјава 'Честитамо вам', и његова егзистенција и функција исцрпљују се тиме. То је један од видова језичке активности који би се са поласком од Морисових (1971) схватања могао назвати експонацијом (или експозицијом: Симић 1997: 87; Симић 2001: 45).

а1) Рекламерски звучи и следећи исказ о 'моћном, лаганом преносном рачунару' који ће купцу 'пружити вишегодишњи поуздани рад на рачунару високих перформанси'. Ласкање је, видимо, скоро целом тежином ослоњено на избор лексичке грађе којом се потенцирају особине рекламиране робе или потенцијални купац. Облик пасивног перфекта 'описан је' ретроспективан је по временском усмерењу, а 'треба да подесите и почнете да користите' чини скуп облика усмерених проспективно. Облици апострофирају купца мајестетском множином, што је такође схватљиво као манир ласкања.

а2) Трећи и четврти исказ прилазе практичним обавештењима о садржају приручника, о особинама купљеног апарата и начину његовога коришћења. У њима је носећи облик партиципског пасивног перфекта, као и у првом. Својим значењем резултативности овај облик је подесан за обележавање статике, и за дескрипцијске структуре, што је допуњено лексичким и осталим средствима.

б) Језгрени елеменат следећег параграфа јесте императив 'прочитајте', употребљен два пута у обе исказне форме које га чине. Императив је носилац прескриптивности, те се наши искази по овоме прибарају тој категорији излагања. Али је текст толико претрпан другим типовима форми, да се прескриптивност готово не примећује.

б1) На пример, условна клаузална структура с две предикативне формације '(Уколико) сте (неискусни)' и 'нисте користили' пригушује изразну снагу императива до мере благе препоруке.

б2) Иста је последица деловања начинско-финалног 'како бисте се упознали...', које својом експликативношћу готово поништава све модалне нијансе претходних клауза и своди их у оквир означавања плуралитета, и даље: поновљивости и/или понављања поступака.

в) Трећи пасус представља наставак исте мешовите структуре са императивом и дескриптивно-експликативним додацима који неутралишу прескриптивност и прекривају је информативним плаштем.

2.4. Слични су и кратки пасажии који следе, али их неки детаљи чине интересантним, те ћемо их посебно размотрити:

Опште напомене и предострожности

Оштећења настала услед притиска или удара

Не излажите рачунар јаком притиску или јаким ударцима било које врсте, јер то може оштетити његове компоненте или на други начин проузроковати његов отказ.

Мобилни телефони

Имајте у виду да употреба мобилних телефона може да омета звучни систем. Рад рачунара неће бити ни на који начин прекинут, али се препоручује да одржавате растојање од најмање 30 цм између рачунара и мобилног телефона.

Приручник са упутствима за безбедно и удобно коришћење

Све важне информације о безбедној и удобној употреби овог рачунара налазе се у приложеном Приручнику са упутствима за безбедно и удобно коришћење. Обавезно га прочитајте пре него што почнете да користите рачунар.

а) Узрочна зависна клауза изгледа да је најповољнија као формулативна конструкција експликативног³ додатка императиву, која делује као некакво образложење и објашњење прескриптива: ‘Не излажите рачунар јаком притиску..., јер то може оштетити његове компоненте’.

б) ‘Имајте у виду да...’ са гледишта економије израза потпуно је сувишно, и делује само као формални носилац прескриптивности, али и као појачивач израза.

в) Обрт ‘препоручује се да...’ + през. на неки начин се понаша као еквивалент императива (‘препоручује се да одржавате растојање’ = ‘одржавајте растојање’) – што значи да је замишљен као носилац прескриптивности. Нема сумње да он то и јесте, али као дескриптивна форма,

3 О врстама узрочности исп.: Ковачевић 2012: 85 и д.

која директну прескрипцију преиначује у прикривену. Може се закључити: инструктивност је скуп врло разноликих средстава за изражавање директне или индиректне прескриптивности, али је та прескрипција увек на неки начин праћена и описом садржаја којег се прескрипција тиче.

2.5. Чиста комбинација прескрипције и дескрипције дата је у следећем исечку:

Хардвер

Проверите да ли имате све следеће ставке:

- Преносни лични рачунар
- Универзални адаптер наизменичне струје и струјни кабл
- Модуларни кабл (постоји на неким моделима)
- Крпа за чишћење (приложена уз неке моделе)

Императивом се скреће пажња на садржај описан у зависној клаузи, а овај се у низу ставки затим најсажетијим начином детаљније описује.

2.6. И следећи исечак представља мешавину начина излагања:

Крпа за брисање може да се користи за брисање прашине и ошисака прстију са тастатуре и ослонца за дланове на вашем рачунару.

- При брисању тастатуре, ослонца за дланове и панела екрана, чинише то лајано без употребе претераној притиска.

- Не користите крпу за чишћење када је прљава или влажна.

- Не користите крпу за чишћење упиљену у воду, детерџенте или испарљиве органске разређиваче.

Препоручује се да заљану крпу оперете блажим детерџентом и пошом је добро исперете. Оставите да се осуши на ваздуху пре пре него што је поново будете користили за чишћење рачунара.

а) Обрт 'може да се користе' својом имперсоналношћу прикрива актера и неутралише прескриптивност прекривајући га излагањем општег смисла, дакле са перспективом примене у вези са сваким потенцијалним корисником апарата.

б) Друга препорука груписана је око императива ‘чините (то)’, али је толико претрпана номиналним и адјективским лексичким материјалом да делује пре као непредикатни исказ номиналног типа него као динамичко излагање.

в) Следећа два исказа нешто су изразитије прескриптивни јер императив на једној страни има лексичку тежину (‘не користите’), а на другој: нису у толикој мери прикривени другом језичком грађом као горе.

в) Последњи параграф садржи комбинацију директног прескриптива (императив ‘оставите (да се осуши’) и описног обрта ‘препоручује се да’, што оставља утисак пријатне шароликости израза.

2.7. Произлази да општи ‘Кориснички приручник’ представља комбинацију прескрипцијских и описних облика, и то са преовлађујућом улогом дескрипције. Ово се дешава из два разлога. Прво, императив као легитимни израз прескрипције често је окружен и у толикој мери стешњен другим језичким средствима, да његова прескриптивност бива у мањој или већој мери неутралисана. И друго, уместо императива доста често писац текста употребљава перифрастичке обрте који делују логиком дескриптивне транспозиције прескриптива, у сваком случају његове неутрализације или бар ублажења његов снаге.

3. ‘Приручник са упутствима за безбедно и удобно коришћење’ рачунара у већој мери је техникализован, упрошћен у изразу, и осетније усмерен на прескриптивни изаз.

3.1. Почетне речи са нешто рекламног призвука далеко су суздржаније него у претходно прегледаном тексту: „Захваљујемо Вам се на куповини овог преносног рачунара“. Затим одмах следи упозорење:

Неопходно је да прочитате и у потпуности разумете сва безбедносна упутства садржана у овом приручнику пре него што покушате да користите свој рачунар како бисте избегли могуће опасности које могу да проузрокују телесне повреде, штету на имовини или на самом рачунару.

Држите овај приручник у близини рачунара како би Вам био лако доступан за будућу употребу.

а) Израз ‘неопходно је да прочитате’ – као и у другим већ размотреним сличним случајевима – представља перифрастичну замену за императив ‘прочитајте’, која наравно донекле ублажује и дескриптивним плаштом прекрива прескрипцију (‘неопходно је’

звучи на први поглед као проста констатација). Потенцијал '(како) бисте избегли', 'како' би (вам) био (лако доступан) ублажује и целу ситуацију и претеће опасности представља као далеку евентуалност која се може тамо неком десити, али не и нама.

б) Оно што је видно у целом тексту овде се истиче у првом плану: то је извесна непажња у избору речи и конструкција, непотребна понављања итд. ('пре него што покушате да користите'; 'како бисте избегли могуће опасности' које могу да...'; 'доступан за будућу употребу'). Не улазимо у то да ли су недотераности настале у преводу, или их садржи и оригинал текста (који нам није доступан, нити је значајан са гледишта са којег прилазимо овом тексту).

3.2. Следе пасажии супклаузалног или табеларизованог приказа основних података о приручнику:

Овај приручник садржи:

- „Безбедносно упутство у вези са производом“ треба следити како би се избегле опасности које могу да проузрокују телесне повреде и/или штету на имовини.

- „Кориснички приручник“ треба следити како бисте максимално искористили свој рачунар и уживали у његовом коришћењу.

- „Безбедносна упутства“ садржана у овом упутству садржана су према озбиљности могућих опасностии употребом упозоравајућих речи.

Упозоравајуће речи

Значење

! ОПАСНОСТ Указује на врло опасну ситуацију која, уколико се не избегне, доводи до смрти или врло озбиљне повреде.

! УПОЗОРЕЊЕ Указује на потенцијално опасну ситуацију која, уколико се не избегне, може довести до смрти или озбиљне повреде.

! ОПРЕЗ Указује на потенцијално опасну ситуацију која, уколико се не избегне, може довести до мање или средње озбиљне повреде.

ОПРЕЗ Указује на потенцијално опасну ситуацију која, уколико се не избегне, може довести до оштећења имовине.

НАПОМЕНА

Пружа важне информације.

Експликативни искази у табеларном приказу симбола и упозоравајућих лексема у тој су мери шаблонизовани да су заправо сведени на јединствени образац који варира с обзиром на неке конкретне моменте, али по структури и лексичком саставу остаје углавном идентичан: ‘Указује на... ситуацију која, уколико се не избегне...’ Све упућује на упрошћен пословно-административни стил.

3.3. Упрошћеност израза видна је и у самом инструктивном анексу нашег текста. Наводимо упутства за ‘безбедно коришћење рачунара’ (‘Безбедно коришћење рачунара, компоненти и додатне опреме’).

3.3.1. Најпре се наводе упозорења у вези са употребом и одржавањем батерије:

Безбедност батерије

- Никада не дозволите да каустична електролитна течност, која је исцурела из батерије, дође у додир са вашим очима, телом или одећом.
- Користите одговарајуће заштитне рукавице при руковању оштећеном батеријом.
- Уколико каустична електролитна течност из батерије дође у додир са Вашим очима, одмах их исперите великом количином текуће воде и одмах потражите хитну лекарску помоћ како бисте спречили трајно оштећење ока.
- Уколико електролитна течност дође у додир са било којим делом Вашег тела, одмах је сперите под млазом текуће воде како бисте спречили надражај и црвенило коже.
- Уколико електролитна течност доспе на Вашу одећу, одмах је скините како бисте спречили да течност дође у додир са Вашим телом и проузрокује могућу озбиљну повреду.

Одлагање искоришћених батерија на отпад

- Увек одложите искоришћене батерије у складу са свим применљивим законима и прописима. Поставите изолациону траку, као што је селотејп трака, на електроду током транспорта како бисте спречили могуће стварање кратког споја, пожар или лектрични удар. Уколико то не учините, може доћи до озбиљне повреде.

а) Почетна и завршна формулација је универзалне и са аподиктичком важношћу прескрипције: ‘Никада не дозволите’; - ‘Увек одложите...’

б) Друга је суздржанија: ‘Користите одговарајуће рукавице’...

в) Остале су релативизоване условном клаузом која претходи императиву: ‘Уколико...’.

г) Ублаженост се постиже и краћим или дужим експликативним пасажима који објашњавају пратеће околности или сл. И овде је видна тежња ка шаблонизацији израза.

3.3.2. Слично су формулисана и упутства за руковање рачунаром:

Показатељи оштећења уколико се рачунар испусти на под

- Уколико се рачунар испусти на под, те емитује дим, неуобичајену или претерану топлоту, одмах одвојте струјни адаптер (ако је прикључен) и искључите рачунар.
- Не укључујте поново напајање рачунара све док овлашћени сервисер не провери да ли је то безбедно.
- Наставак коришћења рачунара може да доведе до пожара или пуцања батерије, што може довести до озбиљне повреде. Такође може да проузрокује и отказ рачунара укључујући и губитак података, али без ограничења само на то.

Не расклапајте, не мењајте, не вршите измене на рачунару и не поправљајте га

Не покушавајте да расклопите, мењате, вршите измене или поправљате рачунар (укључујући струјни адаптер и пуњач батерије). Расклапање, мењање, неовлаштено отварање или поправљање овог производа може да доведе до пожара или електричног удара, што може довести до озбиљне повреде. Молимо обратите се овлашћеном сервису за поправку.

Одвојте струјни кабл/прикључак пре померања Вашег рачунара

Пре померања Вашег рачунара, искључите рачунар, одвојте струјни кабл/прикључак и сачекајте да се рачунар охлади, а ако тастер за укључење рачунара има блокаду, померите га у блокирани положај. Уколико не следите овао упутство, може доћи до примене претеране силе на конекторски одељак рачунара, што може проузроковати отказ рачунара или пожар и довести до озбиљне повреде.

Већ смо пратећи текст упутстава навикли као на стално понављање истих типова обрта, или чак истих формулација, што смо објаснили продором пословно-административног стила. У тај се оквир уклапа и номинализација израза, тј. употреба глаголских именица тамо где бисмо очекивали активан исказ са глаголом у предикату. Тиме је – често уз асистенцију и других недостатака израза – помућен смисао исказа, па је тешко разумети шта се хоће рећи. Нпр. у потоњем параграфу првог сегмента: „Наставак коришћења рачунара може да доведе до пожара или

пуцања батерије, што може довести до озбиљне повреде. Такође може да проузрокује и отказ рачунара укључујући и губитак података, али без ограничења само на то“. Поновљени израз ‘може да + през. // инф.’ снижава пријемчивост текста до минимума пажње, а обрти као ‘наставак коришћења рачунара’, ‘губитак података’ (х 2), ‘отказ рачунара’ просто изазивају атрофију израза. Описни и прескриптивни изрази смењују се и укрштају тако да је тешко раслојити излагање на компоненте. Но то је већ утврђено као својство инструктивног ‘начина излагања’.

3.3.3. Како идемо даље у дубину текста упутстава, тако се он упрошћава и своди на основни скелет прескриптивних исказа, и уз то бива крајње шаблонизован по лексичком саставу и структури. Наводимо упутства за руковање адаптером и кабловима:

Руковање струјним адаптером и струјним кабловима/прикључцима и утикачима пуњача батерије

При руковању струјним каблом/прикључком поштујте следеће мере предострожности:

- Никада не вршите измене не струјном каблу/прикључку или утикачу.
- Никада не раздвајајте и не мењајте струјни кабл/прикључак.
- Никада не савијајте и не уврћите струјни кабл/прикључак.
- Никада не повлачите кабл/прикључак да бисте извукли утикач из струјне утичнице.
- Увек повуците сам утикач.
- Никада не постављајте тешке предмете на струјни кабл/прикључак.
- Никада не провлачите струјни кабл/прикључак кроз место на којем се може притиснути, као што су врата или прозор.
- Никада не постављајте струјни кабл/прикључак у близини извора топлоте.
- Никада не користите ексер, споне нити сличне предмете да бисте причврстили или прикачили кабл на његово место.
- Никада не покушавајте да расклопите или поправите струјни адаптер и пуњач батерије.

Чинећи било што од горе наведеног можете оштетити каблове и/или проузроковати пожар или електрични удар, што може довести до озбиљне повреде.

Као нека необична анафоричка реч на почетку још необичнијих стихова, тако овде одзвања из реда у ред понављано ‘никада’. Наравно, анафора у песничком језику делује као освежење са појачајном функцијом уздижући интензитет и тон израза, док овде ‘никада’ додуше продубљује аподиктички тон, али као неки механички замајац коме енергија бива допремљена однекуд споља, а не из дубине стилских резерви израза.

3.3.4. Наводимо као потврду онога што смо рекли још који пример. Нека прва серија буде такође из сфере напајања рачунара електричном енергијом:

Прикључење струјног кабла/прикључка

- Увек проверите да ли је струјни утикач (или утикач продужног кабла, ако га користите) пажљиво постављен у утичницу како бисте осигурали сигурну електричну везу. Уколико то не учините, може доћи до делектричног пожара или електричног удара, што може довести до озбиљне повреде.

- Будите пажљиви ако користите вишеструки прикључак. Преоптерећење на једној утичници може произвести пожар или електрични удар, што може довести до озбиљне повреде.

Прашина на конекторима струјног утикача или основи конектора

Уколико прашина доспе на конекторе струјног утикача или на основу конектора, искључите напајање и одвојте струјни утикач. Потом очистите конектор и/или основу конектора сувом крпом. Наставак коришћења уређаја без чишћења струјног утикача може да доведе до пожара или електричног удара, што може довести до озбиљне повреде.

Користите само онај струјни адаптер и пуњач батерије који одговарају купљеном моделу преносног рачунара

Увек користите струјни адаптер који је приложен уз Ваш рачунар, као и пуњач батерије (који је можда приложен уз Ваш рачунар), или користите струјне адаптере и пуњаче батерије које је одобрио произвођач како бисте избегли сваки ризик од пожара и другог оштећења рачунара. Коришћење некомпатибилног струјног адаптера или пуњача батерије може да доведе до пожара или оштећења на рачунару који могу довести до озбиљне повреде. Произвођач не прихвата никакву одговорност за било какву штету која настане услед коришћења некомпатибилног адаптера или пуњача.

Ничега овде нема што већ није утврђено и објашњено као својство текста упутстава. Једино што је вредно пажње, јесте факат да комбинације елемената који се заправо стално понављају – могу бити разноврсне. Но тиме стил упутства није оживљен, већ остаје строг и хладан попут административног акта којим се уређују нека правна и управна питања.

3.3.5. Нека нам буде дозвољено да наведемо још и следећи делић текста:

Обезбедите одговарајућу вентилацију

- Увек проверите да ли Ваш рачунар и струјни адаптер имају одговарајућу вентилацију и да ли су заштићени од прегревања када се напајање укључи или када се струјни адаптер рикључи на струјну утичницу (чак и ако је Ваш рачунар у режиму чекања). У том случају размотрите следеће:
- Никада не прекривајте рачунар или струјни адаптер никаквим предметом.
- Никада не постављајте рачунар или струјни адаптер у близини извора топлоте, као што је електрично ћебе или грејач.
- Никада не прекривајте и не блокирајте отворе за вентилацију, укључујући и оне који се налазе на основи рачунара.
- Увек користите рачунар на чврстој равној подлози. Кориштењем рачунара на тепиху или на неком другом меком материјалу ови отвори могу да се блокирају.
- Увек обезбедите довољно простора око рачунара.
- Прегревање рачунара или струјног адаптера може да проузрокује отказ система, рачунара или оштећење струјног адаптера или пожар, што може да доведе до озбиљне повреде.

Аподиктичко ‘увек’ и ‘никада’ прожимају цео текст, са изузетком завршне исказне форме – која има функцију објашњења. Погледајмо само тај последњи параграф па ће нам бии јасно у којем степену је шаблонизиран текст о којем је реч: два пута на блиском остојању ‘може да (проузрокује)’ – ‘може да (доведе)’. Затим генитивске конструкције ‘прегревање рачунара или струјног адаптера’, ‘отказ система, рачунара’, ‘оштећење струјног адаптера’ и др.

3. Закључак

1. У наслову рада стоји термин инструктивни ‘начин излагања’. Већ смо у једном од ранијих радова са сличном тематиком известили да ‘инструкција’ може значити и обавесну, поучну или сл. комуникативну делатност, али може исто тако бити схваћена као упутство, подстицај, па чак и наредба. Грађа показује да су оваква значења својствена многим ‘начинима излагања’ (Јовановић 2014: у шт.) или ‘говорним жанровима’ (Дементјев 2010). Техничка примењена наука и техничка упутства уз техничке производе, свако на свој начин, испољавају особености инструктивног ‘начина излагања’. Уз то, каткада се у тим

текстовима осећају и примесе пословно-административног стила.

2. Особеност инструктивног 'начина излагања' јесте између осталог и у томе што се 'начини излагања' или 'жанрови' често међусобно укрштају, али и у употреби алтернирају. Но један се 'жанр' при томе може сматрати основним, дакле примарним изразом за дати садржај и смисао, а остали чине секундарни израз.

3. Додатно, и само узгред, ваља рећи и то да прегледани текстови на овај или онај начин испољавају и неке слабости које долазе од стилске невештине писца, или чак и од слабе спреме за тај посао код аутора (или преводиоца).

Литература

- Дементјев 2010: Вадим Викторович Дементъев, *Теория речевых жанров*, Москва: Знак.
- Е. Просв: 1959: *Мала енциклопедија Просвете*, Београд: Просвета.
- Јовановић 2014 (у шт.): Јелена Јовановић, О тзв. 'жанристици' ('генологији') као лингвистичкој дисциплини, *Филолої*, Бања Лука: Филолошки факултет.
- Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Београд: Јасен.
- Марковић 1981: Михаило Марковић, *Филозофски основи науке*, Београд: САНУ.
- Морис 1971: Charles Morris, *Writings of the General Theory of Signs*, The Hague and Paris: Mouton.
- Поповић 2007: Жорж Поповић, *Зирадарсиво*, Београд: АГМ књига.
- РМС 1967-1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 6, Нови Сад: Матица српска.
- Симић 1997: Радоје Симић, *Увод у филозофију стила*, 2. изд., Београд: Београдски универзитет.
- Симић 2001: Радоје Симић, *Општа стилсика*, Београд: НДСЈ и Јасен.

Jelena R. Jovanović Simić

Summary

**INSTRUCTIONAL TYPES OF TEXTS
IN APPLIED TECHNICAL DISCIPLINES**

The subject of the paper is the analysis of the texts in technical disciplines and the features of the instructional style they incorporate. The linguistic expression in this type of texts can vary from descriptive to prescriptive expressions. These varieties often overlap creating a combined style. Additionally, we notice an interesting feature: two or more styles and structural varieties can be used to present the same content, so that one of them is to be considered primary and the other(s) secondary types of presentation.

Key words: science, technique, instruction, description